

5. **Офіційний сайт** Асоціації українських банків. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.aub.com.ua/>

6. **Дмитрієва Е.А.** Депозитные операции в системе услуг коммерческого банка: проблемы их эффективности // Банківська справа. – 2005. – № 2 – С. 18-23.

7. **Кириленко В.** Аналіз депозитної бази банку / В. Кириленко // Банківська справа. – 2007. – № 5 – С. 31-38.

8. **Дмитрієва О.А.** Депозитна політика комерційного банку в умовах стабілізації грошово-кредитного ринку України : дис. канд. екон. наук: спец. 08.04.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 189 арк.

9. **Примостка Л.О.** Фінансовий менеджмент банку : навч. посіб. – К. : Вид-во КНЕУ, 1999. – 280 арк., С. 57-59.

10. **Олійник Д.** Ресурсна база українських комерційних банків як джерело ліквідності // Банківська справа. – 2000. – № 2 – С. 42-44.

11. **Станков О.С.** Особливості діяльності арабських фінансових інституцій на світових ринках / О.С. Станков // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 151-155.

УДК 339.166.5

*Доц. Б.М. Шевчик, канд. екон. наук – Львівська КА;
студ. О.О. Мозгаль – НУ "Львівська політехніка"*

СУЧАСНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ЛІБЕРАЛІЗМ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто причинно-наслідкові зв'язки між ідеологією лібералізму та явищем глобалізації. З'ясовано генезис ідеї глобалізації в інтелектуальній традиції лібералізму. Обґрунтовано можливість глобалізації як планетарного проекту неоліберальної політики.

Ключові слова: ліберальна ідеологія, утилітарна філософія, глобалізація, відкрите суспільство, усталена ліберальна демократія, преліберальна демократія, постліберальна демократія, асиміляційний лібералізм, "Імперія".

*Assoc. prof. B.M. Shevchuk – L'viv commercial academy;
stud. O.O. Mozgal' – NU "L'vivs'ka Politekhnik"*

Contemporary economic liberalism in context of world economy globalization

Cause-and-effect relation between liberalism ideology and globalization phenomena are covered. Genesis of globalization idea in intellectual traditions of liberalism is revealed, globalization is considered as planetary project of neo-liberalism policy.

Keywords: liberalism ideology, utilitarian philosophy, globalization, open society, sustained liberal democracy, pre-liberal democracy, neo-liberal democracy, assimilation liberalism, "Empire".

Вступ. Теорія лібералізму – це осмислення та досягнення ідеї свободи та подача її як системи знань, що покликана слугувати інформаційною основою структуризації, переструктуризації та еволюції соціально-економічних систем. Історично теорія лібералізму сформувалася внаслідок зростання запиту з боку тієї прогресуючої частини соціуму, чий спосіб життя і стан добробуту був наслідком соціальної емансипації та вимагав подолання перепон наявних традицій соціально-економічної взаємодії. Тому теорія лібералізму розвивається в умовах капіталістичної дійсності, слугуючи для цієї реальності інформаційною основою відтворення взірця. Проте теорія лібералізму не була догматичним ученням. Визначивши свої базові критерії, вона аналізувала та синте-

зувала господарську дійсність, видозмінювалась і актуалізовувалась відповідно до змін соціально-економічного середовища, однак завжди залишалась осередком програмних принципів, основний з яких – реалізація ідеї свободи.

Постановка завдання, мета дослідження. Феномен глобалізації з позицій системно-синергетичної методології є процесом формування надсистеми шляхом інтеграції попередньо диверсифікованих структур. Умовою економічної глобальної інтеграції є "відкритість" національної економіки. "Відкритість" означає відсутність прямого державного регулювання економіки та відведення національному урядові ролі не стільки класичного "нічного сторожа", скільки, якщо так образно можна висловитися, "садівника", тобто сили, яка структурує власний простір як максимально сприятливе середовище самозростання транснаціонального капіталу. У цій роботі ми ставимо перед собою мету:

- по-перше, виявити причинно-наслідкові зв'язки між ідеологією лібералізму та явищем глобалізації;
- по-друге, виявити саму ідею глобалізації власне в інтелектуальній традиції лібералізму;
- по-третє, обґрунтувати можливість глобалізації як планетарного проекту неоліберальної політики.

Результати. Незаперечним фактом є вплив англійської філософії утилітаризму на формування ліберальної економічної ідеології під спільним гаслом: "добре все, що корисно". Принципи становлення англосаксонської економічної моделі капіталізму, історичні передумови її еволюції та проекція цієї моделі на Новий Світ Північної Америки, за висловом Ф. Броделя [1-3], "спускалися, ніби парашутом". І хоча першими ідею європейської експансії почали практично реалізовувати піренейці, саме прагматично-утилітарний інтелект британців зумів обґрунтувати взаємопереваги міжнародного економічного обміну: "абсолютні" переваги А. Сміта та "порівняльні" переваги Д. Рікардо. Потрібною умовою таких переваг є вільна торгівля, простір якої розширюється пропорційно звуженню державного впливу. В історії економічної думки цей етап характеризується остаточним розривом із політичною арифметикою та концентрацією уваги на умовах забезпечення внутрішнього середовища диференціації атомізованих індивідів через гарантії права приватної власності з можливістю наступної інтеграції в суспільство через вільний ринковий обмін на основі конкуренції.

Вивчаючи перспективи свободи та демократії в епоху глобалізації, П. Фієскі [4] акцентує увагу на таких вузлових моментах: перемозі ринку як універсального інструменту, недосконалості ринку через "дилему ув'язненого", нездатності ринку до створення ні суспільства, ні політичної системи. В умовах глобалізації ринок став єдиною формою організації економіки, яка спроможна забезпечити створення багатства; "всі інші моделі економіки зазнали фіаско, – пише французький автор, – лише ринкова економіка є єдиною логічно збудованою системою, яка домінує над іншими" [4, с. 41]. Досконалості ринкова економіка може досягнути не через організаційні форми, а завдяки діяльності людей. Згідно з "дилемою ув'язненого", оскільки немає достатньої довіри між людьми в економічній царині, рішення, що приймають, не

завжди є оптимальними, а "це зводить диспут до питання щодо проявів функціонування економічної системи, яка знаходиться під впливом "невидимої руки" ринку". П. Фієскі констатує, що глобалізуються насправді не стільки підприємства, скільки комерція. Ще однією важливою умовою глобалізації виступає конкуренція, яка базується на певних універсальних цінностях: суспільній організації, дотриманні письмових правил та зобов'язань, юридичному порядку, грошовій системі, а також існуванні визначених санкцій, які за потреби можуть вживатись. П. Фієскі зазначає, що ринок не створює суспільства, не створює спільноти та певного світового загалу. Наприклад, ідея конкуренції – це реалізація принципу перемоги сильнішого, тобто реалізація ідеї нерівності. Такий принцип призводить до суспільства, де домінує суцільна індивідуалізація. "Але коли індивід залишається один на один із всезагальним, постає запитання: "Що ж лишається від свободи?" Адже ж у демократичній системі проблема свободи є основною", – резюмує автор [4, с. 43].

Американські дослідники П. Герст і Г. Томпсон [5] говорять про те, що глобалізація – це, насправді, міф. На їхню думку, твердження радикальних прихильників економічної глобалізації виглядають необґрунтованими щонайменше з трьох причин. По-перше, відсутня загальновизнана модель нової глобальної економіки та не визначено її відмінності від попередніх станів міжнародної економіки. По-друге, відсутня чітка модель, за якою оцінюватимуться тенденції, а це призводить до випадковості у виборі прикладів інтернаціоналізації секторів та процесів, котрі нібито підтверджують економічний розвиток, керований незалежними глобальними ринковими силами. По-третє, відсутність історичної складової зумовлює схильність до твердження про неповторність сьогоденних змін, які не мають прецедентів та твердо націлені на продовження в майбутньому. П. Герст і Г. Томпсон стверджують, що:

Теперішня інтернаціоналізована економіка не має безпрецедентного характеру, оскільки вона є однією з низки визначених кон'юнктур чи станів розвитку міжнародної економіки, існування якої бере відлік із 1860-х років, часів поширення економіки, ґрунтованої на сучасних промислових технологіях. Певною мірою теперішня міжнародна економіка є менш відкритою та інтегрованою, ніж устрій, що існував протягом 1870-1914 рр.

Дійсно транснаціональні компанії є відносно рідкісними. Більшість компаній мають національне розташування та ведуть багатонаціональну діяльність, спираючись на національні активи, виробництво та збут, і немає жодних ознак загальної тенденції поширення справді міжнародних компаній.

Мобільність капіталу не спричинює значного руху інвестицій та зайнятості з розвинених країн до слаборозвинених. Прямі іноземні інвестиції скоріше зосереджуються в країнах із розвинутою індустріальною економікою, а країни третього світу, за винятком невеликої кількості нових країн, що розвиваються, залишаються обділеними інвестиціями й торгівлею.

Завзяті прихильники глобалізації визнають, що світова економіка є далекою від справжньої "глобальності". Торгівля, інвестиції, фінансові потоки зосереджуються в Тріаді, що складається з Європи, Японії та Північної Америки, та здається, що їхнє домінування зберігатиметься і надалі.

Розвинена економіка держав "великої трійки" має можливості (особливо, якщо держави координуватимуть свою політику) завдавати могутнього тиску на фінансові ринки та економічні тенденції. Глобальні ринки жодним чином не залишаються без регулювання та контролю, навіть незважаючи на обмеженість характеру теперішнього господарчого керування, зумовленого розходженням інтересів великих держав та розбіжностями економічних доктрин їхніх можновладців [5, с. 2].

Саме на основі подібних інтерпретацій П. Герст і Г. Томпсон не визнають концепції глобалізації, вважаючи сучасні світові економічні процеси явищами міжнародної економіки. На їхню думку, поява міфу про глобалізацію була зумовлена такими чинниками:

Наслідками краху Бреттон-Вудської системи та нафтової кризи 1973-1979 рр., що призвели до неспокою і нестабільності в економіці у 70-х на початку 80-х років ХХ ст. У такому неспокої та підриві попередніх політичних устроїв чималу роль відіграли прискорена інфляція у розвинених країнах, спричинена безсилістю національної політики держав, міжнародний резонанс від участі США у В'єтнамській війні та перепаду цін на нафту в 1973-1979 рр.

Фінансові установи та промисловці в період неспокою та інфляційного тиску для компенсації невизначеності внутрішньої ситуації почали пошук додаткових ринків і ширших можливостей для інвестицій. Відтоді практикують широкомасштабні банківські позики у країни "третього світу" протягом "інфляційних" 70-х рр. ХХ ст., розширення євродоларового ринку й ріст у розвинених країнах відношення об'ємів міжнародної торгівлі до ВВП.

Державна політика прискорювала інтернаціоналізацію фінансових ринків наприкінці 70-х – на початку 80 років ХХ ст. повсюдним скасуванням контролю валютних курсів та інших ринкових дерегуляційних заходів тоді, коли екстремальніші зміни на валютних ринках брали під контроль, наприклад, європейська вальтна система у 1979 р. та угодами Лувр та Плаза у 1980-х роках.

Виникла тенденція до "деіндустріалізації" у Великобританії та США, а постійне безробіття в Європі спричинило побоювання конкуренції з-за кордону, особливо з боку Японії. Низка нових країн "третього світу", що індустріалізуються, набули відносно швидкого розвитку та почали "просочуватися" на ринки "першого" світу.

Відбувся перехід від стандартизованого масового виробництва до гнучкіших виробничих методів, а бачення корпорації як величезного, олігопольного і, безперечно, чільного суб'єкта економіки, що укорінився на національному рівні, змінилося на світ складніших багатонаціональних підприємств, менш структурованих фірм та зростання ролі малих фірм, що узагальнюється поширеною та популярною концепцією "пост-фордизму".

"Поняття некерованої світової економіки виникло як відповідь на крах сподівань, що проповідувало кейнсіанство і яке протверезило неспроможність монетаризму забезпечити альтернативних шлях до повсюдного розквіту і стабільного зростання. – стверджують американські фахівці, – "Глобалізація" – це міф, придатний для світу без ілюзій, але надію він у нас теж відбирає. Глобальні ринки панують і є недосяжними для будь-якого життєздатного опози-

ційного проекту, оскільки вважається, що із західною соціальною демократією разом з соціалізмом країн радянського блоку було покінчено" [5, с. 5].

Глобалізацію та лібералізм, передусім, єднає ідея примату реалізації приватного інтересу в інституційно сприятливому та безперешкодному просторі. "Глобалізація справді є бажаною подією в багатьох відношеннях, – пише Дж. Сорос. – Створювати багатство приватному підприємництву вдається краще, ніж державі. Далі, держави мають тенденцію до зловживання владою; глобалізація пропонує ступінь індивідуальної свободи, що його не здатна гарантувати жодна окрема держава. Вільна конкуренція у глобальному масштабі дала волю ініціативним та підприємливим талантам і прискорила технологічні новації" [6, с. 19]. Глобалізацію розуміють як: "становлення і гармонізацію багатомірного та багаторівневого світу, взаємопов'язаного в одних вимірах та гетерогенного в інших, причому перехід між вимірами здійснюється семіотичними методами" [7, с. 367]. Взаємопов'язаного через вільний ринковий обмін, гетерогенного через глобальну спеціалізацію і поділ праці. Семіотика, як наука про знакові відношення, у цьому випадку демонструє уніфіковану школу цінностей, на яку опирається глобалізація: індивідуалізм, демократія, свобода, права людини і рівність. Проте ті ж самі цінності, індивідуально-конкурентні за Б. Гаврилишиним [8], притаманні англосаксонській моделі суспільного ладу, створеного за сценарієм доктрини лібералізму.

Ліберальна ідея індивідуальної емансипації вважає чинником соціальної інтеграції вільну можливість використовувати приватне майно як капітал. Цей процес передбачає відсутність зовнішніх та внутрішніх перешкод, своєрідну "відкритість" простору для діяльності індивіда. Якщо такий простір потенційно відкритий для всіх атомізованих індивідів, то можна вести мову про "відкрите суспільство". Ідея такого суспільства визріла у середовищі членів ліберального Товариства Мон-Пелегрін, зокрема його автором став філософ К. Поппер [9]. У К. Поппера "відкрите суспільство" асоціюється із західними демократіями, які для нього є найкращими, вільними і справедливими суспільствами. Відкритість суспільства полягає у його здатності контролювати владу, яка ґрунтується на відсутності у членів суспільства релігійних вірувань, ідеологічних проектів, "есенціалістських" уявлень (тобто уявлень про те, що ідеї наділені дійсним буттям). К. Поппер наголошує та тому, що деякі компоненти громадянського права невід'ємні від вільного ринку. Громадянське законодавство має своєю метою особисту свободу та співіснування без насильства, тобто створює умови існування цивілізованого суспільства, яке дає змогу розвиватися вільному ринку. Але вільному ринку потрібний захист закону. "Як тільки з'являються гроші, все більше значення починає відігравати держава (оскільки гроші друкує вона). А разом із купівлею та продажем... виникають питання гарантій (тобто захисту покупця). Ці питання не вирішуються без правової системи, що регулює договірні відносини... промислове виробництво, засноване на ринкових відносинах і таке, що передбачає значну свободу вибору, немислиме... без влади закону" [9, с. 10]. Однак, закон в умовах глобалістської ідеології трансформації суспільних відносин переважно зводиться до інституційного втілення неоліберальних тез.

Якщо умовою "відкритості" суспільства є демократичний устрій, то постає питання співмірності демократій та лібералізму. "Лібералізм як концепція політичної свободи і як вчення про економічну політику, можливо, і народився в деяких країнах одночасно із демократією, але не був з нею зв'язаний ніколи – тим більше після того, як демократія розширилася, увібравши в себе народні маси, всенародно обраних представників виконавчої влади, об'єднання за спеціальними інтересами й галасливі соціальні рухи", – стверджує Ф.К. Шміттер [10, с. 399]. Країни так званої "усталеної ліберальної демократії", на думку автора, мають такі характеристики:

- особливе наголошення на індивідуалізмі;
- прихильність волюнтаризмові під час визначення форм і характеру залучення громадян у політику, а також у "рекрутуванні" політиків;
- опора на територіальне представництво і прихильників, що змагаються для забезпечення винятково легітимних зв'язків між громадянином і державою;
- байдужість до систематичної нерівності, що зберігається як у розподілі благ, так і в представництві інтересів [10, с. 400].

Фахівці прогнозують, що ліберальна версія демократії, яка приділяє всю увагу представницьким інститутам, великомасштабному керуванню і наявності багатьох громадян, "хоча і досить пасивних" на сучасному етапі економічної глобалізації має щонайменше три варіанти розвитку: 1) повторне утвердження і розширення лібералізму – "більш ліберальна демократія"; 2) повернення до давніших традицій громадянського республіканства – "преліберальна демократія"; 3) винайдення нових, зокрема безпрецедентних форм представництва і звітності – "постліберальна демократія".

Більш ліберальна демократія передбачає процеси: приватизації державних підприємств, відмову від державного регулювання, лібералізацію фінансової політики, легітимізацію політичних вимог, заміну колективних норм участю індивідів, сакралізацію прав власності, скорочення державної бюрократії та її доходів, падіння довіри до політиків на користь підприємців, посилення влади "нейтральних технічних" інститутів, наприклад центральних банків, за допомогою "політично упереджених" інститутів тощо. Ці заходи позбавляють основи популістські сподівання на державну участь та утруднюють збирання більшості голосів для подолання опору меншостей, особливо тих, що давно склалися та є привілейованими [10, с. 401].

Преліберальна демократія відкидає основні характеристики лібералізму, зокрема: індивідуалізм, волюнтаризм, електоралізм і байдужість до збереження нерівності. "Сутність їх рецепта полягає у відродженні громадянськості, – стверджує Ф.К. Шміттер. – Вони бажають знову побачити, як індивіди діють безпосередньо у державній сфері, спільно обговорюючи виникаючі пропозиції і виносячи рішення про більш рівномірний розподіл суспільних благ" [10, с. 402].

І, нарешті, постліберальна демократія виходить з того, що будуть збережені власницький індивідуалізм, ощадливість і перевага приватних благ; традиційні тотожності чи спільноти продовжуватимуть розпадатися; радикальні зміни в розподілі багатств чи прав власності не можуть бути здійснені за допомогою демократичних механізмів; організоване посередництво між

громадянами і владою забезпечується внаслідок розширення масштабів державної політики та приватних зв'язків тощо.

З-поміж названих моделей до англосаксонського лібералізму найбільше тяжіє перша і, частково, третя, що є так званим "реваншем ринку": відступ держави до мінімальних функцій, реставрація ринкових механізмів, приватизація, дерегламентація, лібералізація торгівлі, повернення до бюджетної ортодоксальності та руйнування монополій. Таким чином, як принцип суверенітету утверджується ліберальна держава, що уможлиблює глобалізацію, яка є "дещо більше, ніж проста ідеологія: вона омиває економічну реальність нашого часу і наводить на думку, що знову модні неоліберальні концепції досягли гегемоністського панівного місця у великих розвинутих країнах", – стверджують Д. Мартен, Ж.Л. Мецжер та Ф. П'єр [11, с. 59]. Англосаксонська модель, на думку зазначених авторів, передбачає три механізми поширення: поступове повернення міжнародних організацій до ультралібералізму; інтелектуальні санкціонування, зокрема через ефект моди; поширення на європейський континент саме тих ліберальних ідей, які виникли у таборі британських лейбористів (синтез цінностей соціал-демократії та адаптація до змін, що їх несе глобалізація: подолання розшарування "ліві – праві"; заклик до вивільнення "творчої енергії"; політика жорсткого обмеження державного дефіциту та підйому через зменшення податкового тиску; згода на гнучкість ринків праці, щоб адаптуватися до глобалізації торгівлі тощо).

Французькі дослідники [11] роблять висновок, що "ліберальна ідеологія почувається добре і збирає своїх прихильників", але "надто поспішно було б зводити глобалізацію до ліберальної ідеології", бо існує небезпека того, що Р. Мертон назвав "творчим пророцтвом" [12]. Автори резюмують, що теза про безмежне поширення англосаксонської моделі нагтовхується на певні заперечення: з одного боку, зсередини міжнародних регуляторних інституцій спостерігаються прояви сумніву стосовно ідеології, яка може вийти з моди; з іншого, ліберальна політика поширилася не на всі країни і нагтовхується на опір. Дії антиглобалістів також стають складовою загальної суперечки, нагадуючи, що "глобалізація за ліберальною версією залишається полем для суперечок" [11, с. 63]. Однак, французькі вчені визнають, що "не можна заперечувати, що альтернативні ідеології в питаннях економічної політики не досягають такого ж самого рівня визнання й ефективності, як неоліберальна ідеологія" [11, с. 63].

Важливим чинником сучасної експансії англосаксонської неоліберальної моделі як глобального явища Е. Гаденіус [13] вважає такий інституційний чинник, як колоніальний британський спадок, що надав переваги пізнішим процесам демократизації. "Раніше і більшою мірою, ніж інші колоніальні супердержави (Франція, Португалія, Іспанія та ін.), Британія запровадила на своїх територіях представницькі органи, – пише Е. Гаденіус. – Ці інститути, хоча й мали обмежену компетенцію, ознайомили місцеве населення (або принаймні еліту) з плюралістичною формою правління і встановили традицію представництва через вільні та чесні вибори, яку можна було б на різних рівнях зберегти після отримання незалежності. До того ж, британців хвалили за

створення у колоніях функціональної адміністративної системи, зокрема судової. Водночас, місцеве населення завдяки політиці так званого непрямого правління було значною мірою залучене до адміністративного процесу" [13, с. 110]. Важливим чинником внутрішньої структуризації соціуму в англосаксонській моделі Б. Парех вважає: асиміляційний лібералізм, культурне невтручання та культурний плюралізм. Асиміляційний лібералізм передбачає, що ліберальна держава обстоює спосіб життя, який зосереджується на таких цінностях, як особиста незалежність, свобода вибору та незалежна думка. Представники асиміляційного лібералізму наполягають на важливості єдиного громадянства, соціальної єдності, спільної системи цінностей, обмеженнях можливості суспільства толерувати культурне різноманіття і небезпеки надмірної вразливості до культурних відмінностей. Культурне невтручання передбачає поширення ліберальних принципів вибору і конкурентності на сферу культури, тобто кожний індивід повинен мати свободу вибирати свій спосіб життя при існуванні чесної конкуренції між декількома з них. Для забезпечення чесної конкуренції держава дотримується суворо нейтралітету і не тисне своїм авторитетом на користь ліберального способу життя. Вона залишається формальним і процедурним інститутом, який нічого, крім визнання своєї влади, від своїх членів не вимагає. Уряд уникає соціальних, культурних та економічних цілей і обмежується створенням умов порядку, цивілізованості та захисту індивідуального вибору. Культурний плюралізм, на відміну від асиміляційного лібералізму, визнає і заохочує культурне різноманіття. Люди – це культурні істоти, яким властиве самоусвідомлення, вони розвивають різні культури в ході узгодження зі своїм природним та соціальним досвідом та надаванні певного значення своєму життю [13, с. 282-291]. Три названі чинники: асиміляційний лібералізм, культурне невтручання та культурний плюралізм, – насправді не розділюють суспільство, а, навпаки, – забезпечують інтеграцію у межах прогресуючої соціально-економічної структури неоліберальної англосаксонської моделі.

Неоліберальні засади глобалізації було систематизовано у стратегії Вашингтонського консенсусу протягом 1980-1990-х років, політику якого було розроблено у відповідь на економічні проблеми Латинської Америки. На думку Дж. Стігліца, стратегія Вашингтонського консенсусу ґрунтується на: суворій бюджетній економії, приватизації та лібералізації ринків [14, с. 67]. Проблема, на думку американського фахівця, полягала в тому, що ці заходи розглядали як самоціль, а не засіб рівномірнішого та стійкішого зростання і тому "результати були далекими від очікуваних". "Коли ринкова лібералізація – зниження тарифів і скасування протекціоністських обмежень – проводиться належним чином і належними темпами, так, що створюються нові робочі місця, а неефективні робочі місця закриваються, вона може мати значні позитивні результати" [14, с. 68]. Ринкова лібералізація має два вектори: зовнішній і внутрішній. "Обмеження дії монополістичних тенденцій в національному ринковому середовищі є формою внутрішньої лібералізації національних ринків і відмінне від процесів лібералізації, пов'язаних з "відкриттям" національних економік та їх входженням у світовий економічний процес

тір, – пише український дослідник В.І. Терехов. – Внутрішня лібералізація має на меті збереження конкурентного середовища, яке, з одного боку, дає змогу використати потенціал ринкової економіки як такої, що здатна до саморозвитку, а з іншого – сприяє визріванню національних конкурентних переваг. Отже, вона закладає підвалини політики лібералізації, спрямованої на відкриття внутрішніх ринків та їх пристосування до глобального економічного простору. Звідси випливає, що лібералізація національних ринків через сприяння розвитку економічної конкуренції є не лише інструментом впливу на економічний розвиток та його динаміку, а й засобом адаптації до світової господарської кон'юнктури і світових глобальних процесів" [15, с. 92].

Глобалізаційні процеси, як новітня сила капіталізму, долають на своєму шляху обмеження у вигляді націй-держав. Неоліберальна політика Р. Рейгана і М. Тетчер містила центральну тезу, що "уряд повинен відступити на всіх фронтах і перестати втручатися в життя людей", – стверджує Р. Осборн [16, с. 725]. Деякі теоретики глобалізації називають суверенітет держав "ідеологічним міфом" і стверджують про факт породження приватними транснаціональними мережами "нової нації" [11, с. 82]. Деякі з цих ідеологів належать до табору неолібералів, зокрема А. Мінк говорить, що національну державу замінить нова структура: сполучення сили ринку, права та громадської думки в конкурентному світі, де держава буде лише одним із суб'єктів "загального інтересу". Теоретики глобалізації констатують невинне звуження простору держави-нації, наводячи такі аргументи:

- зростання економічних потоків та інтернаціоналізація виробництва зміцнюють потугу мультинаціональних фірм, здатних кидати виклик державам і створювати між ними нові форми суперництва в межах політики залучення капіталів;
- держави-нації втрачають контроль над головними потоками (торговими, економічними, фінансовими, міграційними), а їхня свобода дій "зіщулюється до шагреневої шкіри". Влада держав обмежується в питаннях економічної політики, але також і в сфері національної оборони, освіти й охорони здоров'я;
- лібералізація фінансових ринків підсилює втрату контролю державою: ринки дедалі більше впливають на монетарну політику; фінансові кризи поширюються й загрожують світовим обвалом; держави залишаються безсилими перед світовими спекулянтами;
- ідеологія "цивілізації світового ринку", а в ширшому значенні – різноманітні теорії "кінця ідеологій" провіщають тільки встановлення в недалекому майбутньому гегемонії неолібералізму [11, с. 83].

Таким чином глобалізм "веде народи до підпорядкування світу законам ринку". Хоча французькі дослідники Д. Мартен, Ж.Л. Мецжер і Ф. П'єр ставлять під сумнів безсилість держав перед мультинаціональними компаніями та нездатність реалізовувати національну економічну політику [11]. Однак, основна суперечність глобалізації, на думку британських фахівців Д. Гелда, Е. МакГрю, Д. Голдблатта і Дж. Перратона [17], полягає у посиленні розриву між багатими найрозвиненішими країнами, що перейшли у стадію постіндустріально-інформаційного розвитку, та рештою людства. Цю експлуатацію здійснюють за рахунок нееквівалентного обміну. Британські дослідники пишуть: "Зростаюча економічна нерівність між групою передових в ін-

формаційно-технологічному відношенні і відстаючих, залежних від неї держав нині реалізується прискореними темпами. Завдяки нееквівалентному обміну останніх сторіч спочатку між Європою і Новим Світом, а потім між Західноєвропейсько-Північноамериканським центром випереджаючого розвитку і всім іншим людством, Захід акумулював у своїх руках величезний капітал. У даний час він набуває характеру капіталу транснаціональних компаній, що базуються за низкою причин у країнах Заходу, насамперед у США. Країни базування одержують вигоду від його функціонування, тоді як більшість інших держав опинилася залежно від не контрольованих жодними міжнародними організаціями потоків цього капіталу. Останній закріплює з вигодою для країн світ-системного ядра характер міжнародного поділу праці, цим самим забезпечуючи штучно завищені життєві стандарти країнам свого базування. Включені в глобальну економічну систему країни і народи за межами Північної Америки, Західної Європи та Японії одержують здебільшого кошти лише для відтворення своєї робочої сили, а у деяких областях Тропічної Африки не йдеться навіть про забезпечення фізичного виживання населення" [17, с. 16]. Як висловився Г. Кіссенджер: "... те, що звично називають глобалізацією, насправді є іншою назвою панівної ролі Сполучених Штатів" [18, с. 8]. Саме промислово розвинені країни, на думку А. Філіпенка, отримують найвідчутніші дивіденди від глобалізації [19, с. 22].

У контексті нашої проблеми заслуговує на увагу ідея американського вченого М. Гардта й італійського політичного філософа А. Негрі [20], які, здійснивши всезагальний аналіз нового світового порядку глобалізації, дійшли висновку про творення новітньої "Імперії" – універсального порядку, що не знає меж. Імперія – це глобальна форма суверенітету, що приходить на зміну суверенітету національних держав. Імперія відрізняється від імперіалізму, оскільки імперіалізм у дійсності – це поширення суверенітету національних держав Європи за межі їх власних кордонів, створюючи при цьому Левіафанів, які встановлювали свою владу і нав'язували ієрархію територіальних кордонів для охорони чистоти власної ідентичності. Імперія не створює територіальний центр влади і не спирається на жорстко закріплені межі. Це – децентралізований і детериторіалізований, тобто позбавлений центру та прив'язки до певної території, апарат управління, який поступово охоплює весь глобальний простір. Імперія керує змішаними, гібридними ідентичностями, гнучкими ієрархіями та чисельними обмінами через посередництво модульованих командних мереж [20, с. 12]. На нашу думку, ідея імперії, як новітнього світового порядку тісно пов'язана з концепцією циклічності еволюції часопростору цивілізації, передусім, у сфері людської свідомості. Те, що Імперія – це лише фаза, підтверджують самі науковці-автори цієї ідеї: "Розклад – це чиста реалізація влади за умов відсутності якого-небудь пропорційного чи адекватного зв'язку зі світом... Саме тому Імперія неминуче хилиться до занепаду вже в момент свого виникнення" [20, с. 361].

У розпорядженні суспільства за Старого Режиму були три моделі політичного устрою: імперія, місто й церква. Ідея імперії передбачала екуменізацію під єдиним центом влади. Ідея імперії є природною політичною ідеєю,

оскільки виступає крайньою формою системної інтеграції. Як системне поняття імперія – дисипативна за структурою, і це підтверджує історичний матеріал. Відносно ідеї імперії, ідея міста – це реалізація адаптивних механізмів утвердження гомеостазу відкритих стаціонарних систем в умовах руйнації надсистеми під тиском середовища. Ф. Бродель виділяє три типи міст:

- "місто античного взірця, грецьке або римське, відкрите";
- "закрите місто" доби Середньовіччя;
- міста, інтегровані у структуру під "опікою центральної влади" [1, с. 444-448].

Античне "відкрите" місто, особливо в римський, а пізніше – у візантійський періоди, виступало ініціатором творення простору ідентичності (надсистеми) на основі сили, через механізм акумуляції політичної влади. Такі імперії творилися насильницькими методами шляхом завоювань. Після руйнації такого типу імперії Західна Європа вкрилася мереживом міст, як замкнутих диференційованих осередків акумуляції вільної енергії через ринковий обмін, шляхом доповнення з часом відкритих адміністративно контрольованих ринків приватними. Третю категорію Ф. Бродель вже вважає містами сучасного типу. Акумуляований в межах простору політичного суверенітету держави-нації фінансовий капітал, як нагромаджена енергія суб'єктів-атомів, прагнув до творення нової структури за класичним сценарієм будь-якої інтеграції – розширення простору. Наслідком стало творення колоніальних капіталістичних систем. Проте система відносин "метрополія – колонія" – це релікт античної імперськості, що не відповідав вимогам часу, оскільки ініціатива творення нового простору йшла знизу – від диференційованих атомів суспільства, емансипованих від позаекономічного примусу. Заслуга лібералізму в тому, що він, як ідеологія і політика, забезпечив інституційне підґрунтя творення якісно нового простору на основі найістотнішої властивості людини – свободи. Ринок постав як децентралізоване середовище реалізації індивідуальних свобод.

Отже, ми бачимо послідовний цикл буття цивілізації від фази "Імперія" до фази "Імперія", де проміжними ланками виступають етапи вимушеної диференціації "замкнутого середньовічного міста" в епоху спаду, та формування держави-нації – в добу піднесення. Тому ми вважаємо за доцільне погодитися з думкою М. Гардта та А. Негрі про інтерпретацію "Імперії" – глобалізації як новітнього витка інтеграції людства у відповідь на виклик історії.

Висновки. Зв'язок між неолібералізмом і глобалізацією очевидний хоча б тому, що остання як планетарне явище з'явилася в період домінування неоліберальної ідеології в економічній політиці. Передумовою сучасної економічної інтеграції країн під назвою "глобалізація" є стан відкритості національної економічної системи, так звана внутрішня та зовнішня ринкова лібералізація. Внутрішня лібералізація має на меті збереження конкурентного середовища, а зовнішня – зниження тарифів і скасування протекціоністських обмежень. Стану відкритості національної економічної системи можна домогтися лише з допомогою ліберальної економічної політики.

Глобалізація – це вершина циклу під назвою "Імперія", тобто, це спосіб структуризації світового простору через механізми максимальної інтеграції. Інтеграція передбачає так звану ліберальну адаптацію через відтворення

уніфікованого взірця етичної норми, що визначається станом людської свободи. Тому свобода в сучасному світі – це найбільша цінність. Трактуювання свободи як цінності – основа традиції класичного лібералізму.

Література

1. **Бродель Ф.** Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. – Т. 1. Структура повсякденності: можливе і неможливе. – К. : Вид-во "Основи", 1995. – 543 с.
2. **Бродель Ф.** Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. – Т. 2. Ігри обміну. – К. : Вид-во "Основи", 1997. – 585 с.
3. **Бродель Ф.** Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. – Т. 3. Час світу. – К. : Вид-во "Основи", 1998. – 631 с.
4. **Виклик глобалізації** // Збірка наукових праць. – К. : Вид-во "Стилос", 2001. – 206 с.
5. **Герст П., Томпсон Г.** Сумніви в глобалізації. Міжнародна економіка і можливості керування : пер. з англ. – К. : К.І.С., 2002. – 306 с.
6. **Сорос Дж.** Джордж Сорос про глобалізацію : пер. з англ. А. Фролкін. – К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. – 173 с.
7. **Удовик С.Л.** Глобализация: семиотические подходы. – М. : Изд-во "Рефл-бук". – К. : Изд-во "Ваклер", 2002. – 480 с.
8. **Гаврилишин Б.** Дороговкази в майбутнє: до ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові : пер. з англ. Л.Л. Лещенко. – К. : Вид-во "Основи", 1993. – 238 с.
9. **Поппер К.Р.** Открытое общество и его враги. – Т.1: Чары Платона; – Т.2: Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы : пер. с англ. – К. : Изд-во "Ника-Центр", 2005. – 800 с. – (Серия "СДВИГ ПАРАДИГМЫ"; Вып. 3).
10. **Даймонд Л., Платтнер М.Ф.** (ред.) Глобальне відродження демократії : пер. з англ. Наук. ред., передмова, коментарі та покажчик імен Є. Винаградова. – Львів : Вид-во "Ахілл", 2004. – 464 с.
11. **Мартен Д.** Метаморфози світу: Соціологія глобалізації / Домінік Мартен, Жан-Люк Мейжер, Філіп П'єр : пер. з фр. Є. Марічева. – К. : Вид. дім "КМ Академія", 2005. – 302 с. – Бібліогр.: С. 276-302.
12. **Мертон Р.** Социальная теория и социальная структура / Роберт Мер тон. – М. : Изд-во АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 873, [7] с.
13. **Визначення і вимірювання демократії** / за ред. Д. Бітема : пер. з англ. Ганна Хомочко. – Львів : Вид-во "Літопис", 2005. – 318 с.
14. **Стігліц Дж.** Глобалізація та її тягар : пер. з англ. – К. : Вид. дім "КМ Академія", 2003. – 252 с.
15. **Бабій Л.В., Бондаренко Н.М., Кудирко Л.П.** Економічний глобалізм: розвиток та зростання : монографія. – К. : Вид-во "Таксон", 2005. – 320 с.
16. **Осборн Р.** Цивилизация. Новая история Западного мира / Роджер Осборн : пер. с англ. М. Колопотина. – М. : Изд-во АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2008. – 764, [4] с.
17. **Гелд Д., МакГрю Е., Голдблатт Д., Перратон Дж.** Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура : пер. з англ. / переднє слово Ю. Павленка. – К. : Вид-во "Фенікс", 2003. – 584 с.
18. **Глобальный дискурс: анализ процессов глобализации в свете различных методологий** / под ред. Л.В. Савина // Сборник статей. – Сумы : ИТД "Университетская книга", 2003. – 142 с.
19. **Філіпенко А.С.** Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. – К. : Вид-во "Знання", 2007. – 670 с.
20. **Хардт М., Негри А.** Империя : пер. с англ. / под ред. Г.В. Каменской, М.С. Фетисова. – М. : Изд-во "Праксис", 2004. – 440 с.